

PALOTAINÉ KALI GABI
Sorsom – sorsunk
 1944–45*

Októberi vasárnap délután volt. Máskor az asszonyok a házak előtti padokon trécseltek, a férfiak pedig pipázgattak. Ezen a napon nem így volt. Csoportokba verődve, izgatottan beszélgettek, de mégis valami bizakodás csendült ki hangjukból. Én, a tizenkét éves kislány csak annyit értettem meg az egészszből, hogy talán most vége lesz a háborúnak. Ez végtelen örömmel és megnyugvással töltött el, mert arra gondoltam, hogy az én szeretett apámnak nem kell a frontra mennie, velünk maradhat, s szegény gyenge anyám meg én nem maradunk támasz nélkül, hisz apám erős, bátor, és minden bajtól megvéd bennünket. Apám számomra a legteljesebb biztonságot jelentette.

Akkor nekem nem jutott eszembe az, hogy 1920-ban, mikor a románok vagonokba rakva ezerszám dobta a magyarokat át a határon azért, mert nem esküdtek fel a román alkotmányra, apám szülei is közöttük voltak, s ő is ilyen gyámoltalan, fiatal gyermek volt, mint akkor én.

Sietve szaladtam haza, remélve, hogy otthon is mindenki örülni fog a jó híreknek, de a megnyugvást, amit vártam, nem láttam a szüleim arcán. Nálunk nem politizált senki. Nem hallottam soha elmarasztaló szót sem az oroszokról, sem a németekről. Azt, hogy zsidó, senki nem ejtette ki a száján, legfeljebb azt: kár, hogy Fischer úrnak be kellett zárnia a boltját, pedig igazán jó kereskedő volt. Vagy Kalmár Laci bácsi, ki apám egyik legjobb barátja, orvos, most elutazott, nem tudni, mikor jön vissza. Később tudtam meg, hogy apám a szigetbe vitte ki ladikon egy éjszaka az erdészházba, hogy ott vészelje át a számára nehéz időket.

– Hát nem örültök, hogy vége a háborúnak? – kérdeztem.

– Nem olyan egyszerű ez, gyermekem – mondta szomorúan apám. – Bár igazad lenne... – tette hozzá búsan.

Akkor este nem volt légiriadó, nyugodtan megvacsozáztunk. Nagyon kellett ügyelni arra, hogy ha villanyt gyűjtünk, a spaletták bezárva legyenek. Ahol nem volt spaletta, ott az ablakok székpapírral voltak beragasztva. Ez olyan papír volt, amibe a könyveimet, füzeteimet szoktam iskolakezdekéskor becsomagolni.

Tehát fény nem szűrődhetett ki, mert azt nagyon szigorúan büntették. Ha a rádió nem jelzett légiveszélyt, akkor ágyban aludtunk, de ha jöttek a nagy, dübörgő liberátorok,

anyámmal mi mindig lementünk a pincébe, apám fent maradt a lakásban. Csodáltam is őt, az én bátor apámat. Ő volt számomra a hős, a tántoríthatatlan biztos pont, akire mindig számítani lehet. S egész életén át megmaradt nekem – még utolsó éveiben is – mint biztonságot sugárzó és adó erő.

Anyám, szegény, mindig gyenge volt, bátortalan, félős. Ahogy én, a gyerek a felnőttek szavaiból kivettem, az idegrendszere volt gyenge, és ez a családban öröklött betegség lehetett. Most már tudom, ez hajlam volt a depresszióra, amit valami tragédia már több felmenő családtagomban is kiváltott. Ezért kellett az én édesanyámat is óvni minden megrázkódtatástól.

Dédapámmal kezdődött ez a szörnyű betegség. Ő Dunántúlon élt egy szép kis udvarházban, körülötte szőlők, gyümölcsösök, földek, erdők. Olyan középbirtokos-féle volt, aranykalászos gazda, jó polgára a falunak. Tisztelet vette körül, mert nemcsak, hogy jó gazda volt, hanem rendszeresen adakozott is. Templom, községháza, iskola építésénél az ő neve mindig az elsők között szerepelt az adakozók között. Magas, atlétatermetű derék férfi néz rám még most is a megsárgult fényképekről. Kicsi, alacsony dédanyám egymás után szülte a gyermekeket, öt lányt, utánuk három fiút. Szépek voltak a lányok, volt közöttük magas, szép szálfatermetű, mint dédapám, és aprócska gömbölyű, mint dédanyám. De a három fia sudár szép legény lett, dédapám büszkeségére, örömére. Jánost 1914-ben behívták katonának, az olasz frontra került. Feri Mosonmagyaróváron gazdász tanuló, s mikor tudomást szerez arról, hogy bátyját behívták, és már frontszolgálatra vitték, önkéntesnek jelentkezik, és rövid időn belül a muszkákhoz küldik védeni a hazát. Írták haza a tábori lapokat, hogy jól vannak, s bátran helytállnak bajtársaikkal együtt, élt bennük a haza szeretete, volt nemzettudatuk. Évekig frontszolgálaton voltak, kisezüst, nagyezüst érmekről írtak, meg hogy találkoztak a sógorokkal, mert a két idősebb lány férje is katona volt. S a család bizony nagyon büszke volt katonafiaira, hősiességükre, helytállásukra.

A legkisebb fiú gimnazista volt Székesfehérváron. Józsi gyerek szépen tanul, mondogatta dédapám, nadrágos ember lesz belőle, talán tanító, vagy fiskális, vagy amihez kedve lesz.

A sors közbeszólt, egy tikkasztó meleg júniusi napon jött a szörnyű hír, hogy Jani hősi halált halt Isonzónál. Nem telt el egy hónap, és a gyászos hír rázuhant a békés udvarházra, Feri a muszkákkal vívott hősi csatában, bajtársait védve elesett. A riasztó döbbenet, mint fekete varjú ült az addig nyugodt tornácon.

Szegény kicsi törékeny dédanyám támogatta, vigasztalta élete párját, aki a súlyos csapások alatt teljesen összeroppan. Aratás, cséplés ideje volt, és ő nem törődött a gazda-

Kali Gabi címmel Sára Sándor készített az emlékiratból dokumentumfilmet a Duna TV számára.

sággal, tilt a tornácon, tágult pupillákkal bámulta a messzeséget, mintha katona fiait látná, hősiesen harcolva, védve a hazát. Meg-megsimogatta hűséges vadászkutyáját, mormogott valamit. Dédanyám, a kicsi asszony ilyenkor mondta:

– Majd a Józsi, meglátod, micsoda gazda lesz, de azért most még csak tanuljon a gyerek.

A háború már vége felé közeledett, amikor is egy borzalmas járvány söpört végig az országon, és elvitte a 16 éves Józsit, az utolsó fiút, a legkisebbet, az utolsó reményt, aki a szép magyar nevet továbbörökítette volna. Ezt a csapást már nem tudta dédapám feldolgozni. Nem káromolta az Istent, mert soha egy csúnya szó sem hagyta el az ajkát. Szótlan lett, önmagába roskadt, és csak járt-kelt céltalanul a házban, a kertben, az udvaron. Egy reggelen elővette vadászpuskáját és a szőlőskert végébe ment, megállt ott, ahol szeretett végignézni birtokán, elgondolkozni, tervezgetni, hogyan fogják fiai, unokái a földeket egészen a látóhatárig kiterjeszteni, megművelni a modern mezőgazdasági gépekkel. Most is körülnézett, gondolatokba merülve fél térdre ereszkedett, makacs kálvinista nyakát meg-

hajtván imádkozott: megköszönte a kicsi asszonyt, kit néki adott az Isten, az öt gyönyörű leányt, de nem tudta elfogadni a három daliás fiú elvesztését. Kérte Istenét, hogy bocsássa meg azt, amit tenni fog, nem tud így tovább élni, küzdeni. Lehúzta feszes csizmáját jobb lábáról, megsimogatta vadászfegyverét, mely annyi örömet szerzett neki, és szájához illesztette, majd jobb lába nagyujjával meghúzta a ravaszt. A dörrenés megriasztotta a kora reggeli fényben fürdő madarakat. A vadászkutya megérezte, mi történt, és nyüszítve rohant a szőlőskert végébe, majd még gyakrabban vissza a kiskonyhába, hol éppen a friss tejet osztották szét kicsi dédanyám és az asszonyok. A puskalövést ők is hallották, s mikor kicsi dédanyám meglátta az izgatottan vonyító hűséges vadászkutyát, szörnyű sejtelem hasított belé. Gyászos fekete kendőjét homlokába húzta, arcán a ráncok megkeményedtek, s elindult a kutya után. Mikor a szőlőskert végébe ért, az összeroncsolódott koponyát letérdelve ölébe vette, s csak nézte, nézte könny nélkül, mert azt már fiairól elsírta, szót sem szólt, míg az odajövők el nem vitték onnan.

A mai napig áll a kőkereszt ott azon a helyen Isten dicsőségét hirdelve, mit kicsi dédanyám állított szerettét férje emlékére, jelezve azt, hogy a halálból van feltámadás, és a kicsi asszony útmutatásával és a család összefogásával, csonkán is megvalósítja az álmot, amit dédapám álmodott. Mert ilyen fából faragta a jó Isten a magyart.

Terus nagymama (középen) és húgái az 1900-as évek elején

Az öt lány közül a második, a sudár, karcsú, fekete hajú és szemű Terus lett az én áldott emlékü nagyanyám. Az első világháború kitörésekor ment férjhez egy módos szomszéd községből való gazdához, kinek öccse a helybéli bíró volt. A birtok fele részben a bírósé lett, amit apjuktól örökölték. Ugyan ő már nem gazdálkodott, kiadta árendába, csak a szép nagy házat, meg a mögötte lévő szőlőt tartotta meg. Ez a szőlőskert a magas lösz fennsíkon kirúgott a Dunáig. A meredek part előtt egy kis szaleli volt, fából ácsolt árnyékot adó, padokkal felszerelt pihenőhely. Innen remekül látszott a Duna-híd, a túloldal, a zátonyok, és a Dunán síkló fehér hajók, s a terhüket cipelő uszályok.

Nagyapámmal párszor jártam ott, és mindig nagyon sajnáltam, hogy nem ő kapta azt a házat, szerettem volna ott élni. Nagyapám a Duna túloldalán lévő birtokot kapta az udvarházzal, s idehozta Terus nagyanyámat. Szerették egymást, azt mondták, jó rájuk nézni, olyan szép pár. Sajnos akkor, mint minden magyar ember életébe, az övébe is beleszólt a háború.

Nagyapámat behívták katonának, ment védeni a hazát. Terus nagyanyám egyedül maradt a számára idegen tájon, idegen emberek között, egy kisgyermekkel, az én anyámmal. Fialat volt, alig 20 éves. Nehéz volt a gazdaság vezetése, bár otthon sok mindent megtanult. Kicsi dédanyám úgy nevelte lányait, hogy a háztartás minden csínját-bínját értsek, és a gazdálkodáshoz is konyítsanak, de azért egy ilyen nagy gazdasághoz mégiscsak férfiember kellett volna.

Jöttek a szép szerelmes tábori lapok, de ezek nem pólták a tetterős férfimunkát. Úgyhogy mire nagyapám szabadságra hazajött, megérett a gondolat: ezt a birtokot el kell adni, és ott vásárolni egy másikat, ahol Terus nagyanyám szülei, testvérei élnek, s ahol majd ő is megkapja a maga jussát. A gondolatot tett követte, sikerült is jó pénzért

eladni a földeket s a házat, csak venni nem tudtak hamarosan, s a pénzt így hadikölcsönbe fektették azzal, ha lesz alkalmas birtok, hát megveszik.

Nagyapám szomorúan visszament az olasz frontra, gondolom, tele aggódással, de azért nem bántotta az a kínzó érzés, hogy nagyon szeretett felesége és kicsi lánya egyedül van, mert őket visszavitte nagyanyám szüleihez, s a nagycsaládban ők biztonságban élték életüket.

Mire befejeződött a háború, már két lánya volt Terus nagyanyámnak. Szerencsésen hazatért nagyapám is. De a szörnyű tragédia az ő életükben is bekövetkezett, mert a szép birtok, amit eladtak, csak papír maradt, semmi értéke nem maradt a hadikölcsönnek. Szertefoszlott a szép álom, hogy a Dunántúlon birtokot vásároljanak.

Ettől az időtől kezdve az én kackiás bajuszú, nótás kedvű nagyapám kedvetlen, szomorú, félszeg ember lett. Terus nagyanyám dédapám halála után megkapta a jussát: földeket, szőlőt, erdőt, s maguk építették az ősi udvarháztól nem messze, csak egy kiáltásnyira a szép négyszobás, hosszú gangos házat, magtárt, istállót, ólakat s mindazt, ami egy ilyen gazdasághoz kell. Ez is egy szép birtok lett, de ez Terus nagyanyámé volt, s ezt bizony érezte is a családdal. Hallottuk tőle, kimegyek a külső érbe, megnézem a földemen, lehet-e már aratni?

Nagyapám csak nézett kontúros kék szemével a bogárszemű asszonyra, de egy rossz szót nem mondott volna. Még született nagyanyámnak egy lánya és két fia hamarosan egymás után. Terus nagyanyám kiváló gazda és remek háziasszony lett. A hazai földön, megszokott légkörben, igazi nagyasszonnyá vált. Azonban szegény nagyapám egyre csak rosszabb állapotba került. Akkor még senki nem mondta, hogy ez a depresszió. Még arra halványan emlékszem, hogy az árpaérő körtefa alatt pipázgatott, halkan még mesélt az Isonzónál történt hadieseményekről, ahol mindig a magyar baka volt a hős, az emberséges, a nemes, a győző.

S egy szörnyű, szürke deres hajlon leszállott a hír: nagyapa meghalt, kútba ugrott. 54 éves volt.

Hogyan ismétli magát a tragédia ebben a családban. Terus nagyanyám egyedül maradt. Leányai férjhez mentek, kettő a szomszéd nagyközségbe, egy Budapestre, a nagyobbik fia katona, a kisebbik tanuló.

Vészesen közeledik a háború határainkhoz. Sok a munka a gazdaságban, rengeteg a beszolgáltatás, de Terus nagyanyám mindennek eleget tesz. Virágzik a gazdaság, gyönyörű lovai vannak, ha a sárga hintóba befogja a kocsis a lovakat, s nagymamát viszi a templomba, bizony kalaplevéve tisztelettel köszöntik, üdvözlik a járókelők. Ha bejön hozzánk a nagyközségbe beszélni a kereskedőkkel, kik gabonáját még lábon megveszik, mert tudják, hogy kiváló árut kapnak, mindig betér lányaihoz, s üres kézzel soha nem jön. Minden évben a

liszt, cukor, hízott disznó, tojás, krumpli, gyümölcs tőle van, s ez olyan természetes. No, és a felejthetetlen nyaralások, miket unokatestvéreimmel gyermekkorunkban mindig ott töltöttem.

Szérúskert a nagy szalmakazlakkal, ahonnan olyan jó volt lecsúszkálni, összeszedni nagy szakajtóba a kazalba, pelyváfészkekbe, góré alá fészket rakó tyúkok tojásait. De volt, amit nem is találtunk meg, s egyszer csak a tyúkanyó hozta a pelyhes kiscsibéit, valahol egy eldugott fészkekben kiköltötte őket. Jó volt ebéd után a delelés elől kiszökni a gyümölcsösbe, ahol egész nyár folyamán volt valami gyerekeket csalogató finom ízű gyümölcs. Sokféle cseresznye, meggy és számtalan almafa, körtefa a nyáron éretől az egészen tavaszig elálló téli fajtaig. A diófákat úgy ültették, hogy hűvöset adjanak a fészernak, hol a hintó, a kocsik meg a különböző szerszámok kaptak helyet. No meg az udvaron a gang előtt voltak a nagy lombos fák, hogy nyáron a rekkenő hőségben jó legyen a gangon vagy a fák alatt hűsölni, természetesen csak vasárnap, mert hétköznapokon szorgos munka folyt kora reggeltől a csillagok feljöttéig. De gyönyörű esték voltak ezek, mikor már megfejték a teheneket, mi unokák az istállóajtóban vártuk a habos friss tejet, kis bögréinket kézben tartva, ittuk, ittuk a jó illatú, tápláló italt.

Elcsöndesedett az istálló, apró neszekkel, ahogy a csalamádét kérődzve rágták a tehenek. A lovak is megették az abrakot. A disznóólban egy-egy röffénnel eligazította örökké éhes malackáit az anyakoca. A tyúkok már régen elültek. S valami végtelen nyugalom, csend ült az egész házon. A kis égi zenét tücskök ezrei szolgáltatták. Olyan biztóságot sugárzott minden. A nagy és kis kapu, mit egy retesszel zártak be, ha bezárták. A csend, a nyugalom, a békesség birodalma volt ez a gangos ház, s aki ezt megteremtette, sugározta, ő, Terus nagyanyám volt.

Ezt a békességes nyugalmat, úgy látszik, apám is érezte, mert amikor jött számára a parancs, hogy behajóznak és a Magyar Királyi Folyamórség flottáját nyugatra kell vinniük, előbb Gönyűbe, majd Ausztriába, úgy döntött, hogy anyámat és engem, ide, erre a béke szigetére visz.

Hogyan is álmodhatta volna akkor, hogy egy megszálló horda pokollá változtat itt mindent.

1944 októberében már vonult a sok menekülő nyugat felé. A híd még állt, jöttek át az ekhós és társzekerek s közöttük a visszavonuló katonaság, magyarok, németek. Értem jött a sárga hintó, nagybátyám hajtotta a lovakat. Felpakoltuk a legszükségesebb holmit, s megbeszéltük, hogy anyám pár nap múlva utánam jön. Szépen beálltunk a sorba, és a sok kocsi között elindultunk a 15 km-re lévő gangos házba Terus nagyanyámhoz. Máskor számomra ez az út maga a gyönyörűség volt, ha nyaralni mentem egy-kettőre oda se-

gítettek a lovak. Most a sok szekér között hosszú baktatás volt, szomorúan, nyomorúságosnak tünnek a fák, bokrok a sűrke októberi délutánban. Ahogy elhagytuk a nagyközség határát, orosz raták alacsony repülésben géppuskázni kezdték a menekülő konvojt. Csak arra emlékszem, hogy a 18 éves nagybátyám lerángatott a hintóról és az árokba lökött, majd ő maga is mellém hasalt. Pillanatok alatt zajlott le mindez, jajgatás, sírás, üvöltés közepette, pattogtak a gépfegyvergolyók, és a repülő már el is tűnt.

Maradtak a halottak, sebesültek és a döglött lovak. Hála a jó Istennek, mi megúsztuk, ugyan az egyik ló kapott egy kis horzsolásos sérülést, és otthon vettük észre, hogy a bőröndöt és a ruháimat három golyó lyukasztotta át.

Korán sötétedett, mire a bekötőútra értünk, meggyújtottuk a viharlámpát, ugyan nem volt szabályos, és a lovak maguktól is hazataláltak volna, de ez a kicsi fény egy kis bátorságot sugárzott, bár nem vallottuk be egymásnak nagybátyámmal, hogy mindketten féltünk az átélt események után. Végre megérkeztünk a kékpapírokkal besötétített házba. Drága nagyanyám ölelt, csókolt bennünket, boldog volt, hogy szerencsésen hazaértünk. Esti imájában, mit közösen végeztünk, külön hálát adott Istenének a bánatlatlan hazaérkezésért. Ezen az éjszakán nem sokat aludtam, bár iszonyúan fáradt voltam. Először talákoztam az értelmetlen öldökléssel. Védett fiatal lelkem nem tudta feldolgozni a halottak és sebesültek szívet gyöttrő látványát. Azt hiszem, akkor kezdődött el felnőtté válásom.

Egy november eleji napon anyám is megérkezett, felpakolva bőröndökkel, mintha nyaralni jött volna a késő őszbe. Még egy-két nagyon szép nyugalmas hét következett. Mi távol estünk a főútvonalától, így nem láttuk a fejvesztett menekülést. A felnőttek különben is megpróbálták minden erőfeszítéssel elterelni figyelmünket a háború rémségeiről.

November utolsó napján apám eltávozást kapott, és Gönyűből, ahol a hajókkal kikötöttek, az agyonbombázott Székesfehérváron keresztül motorkerékpárral hazajött két napra. A katonafiútól tábori lap érkezett, hogy Fehérváron állomásozik a csapata, na erre nagyanyám jól felpakolta minden finomsággal kisebbik fiát, aki már szeptember óta otthon volt, mert a kalocsai iskolát bezárták a közelgő front miatt. Nagybátyám nem nagyon szeretett odajárni, nem akart néptanító lenni, úgyhogy nem is nagyon bántódott az iskola bezárása miatt. Ő leventeoktató is volt, így egyenruhában felmálházva, biciklivel elindult, hogy bátyját megkeresse.

Az utolsó éjszakán, amikor még apám ott volt, hajnal felé felriadtam, hogy anyám sír. Beszélgettek. Azt mondja anyám:

– Ha igaz, amit mondanak, hogy a ruszkek bántják a nőket, én úgyis agyonlövöm a ruszkit és utána magamat.

Borzasztó mondatok voltak ezek, iszonyúan megrémültem. Elhatároztam, ez nem történhet meg. Csendben vol-

tam, alvást tettem. Anyámnak volt egy kis gyöngyházberakásos női pisztolya, ezt én reggel, mikor mindenki reggelizni ment, elcsórtam, és a kis bőrkabátom zsebébe csúsztattam.

Apám ezen a délelőttön elbúcsúzott és elment. Eszébe sem jutott, hogy cserbenhagyja bajtársait, honvéd esküjét megszegje és dezertáljon. Később elmondta, hogy ő megnyugodva hagyott ott bennünket, mert ott volt nagyanyám, a cselédség, és biztos volt benne, hogy nagybátyám is visszatér. Minden élelem be van teremelve, ha át is megy itt a front, az pár óra alatt lezajlik, hiszen itt nem tartóztatja fel semmi, és utána minden megy a régi kerékvágásban. Abban még rendelkezett, hogy az egyenruhát tegyék egy ládába és vigyék ki a pelyvás fészerbe, meg hogy anyám az ékszereit dugja el valahova. Istenem, az én okos apám milyen naiv volt, az órákról nem is szólt, hogy el kellene őket rejteni. Háború után a nagy álló és faliórák sem maradtak meg.

December 3-án lehullott az első hó, minden vakító fehérségbe öltözött. Távolról ágyúzás hallatszott, s mondták az emberek, hogy a nagyközségben már oroszok vannak. Az éjszaka nyugalomban telt el, szinte vidáman reggeliztünk, ez egy olyan kicsi telep, ide tán nem is jönnek. Kilencc óra felé géppisztolyropogást hallottunk, egyre közelebb jöttek a hangok. Jól felöltözve mindenki bevonult a boros pincébe. Nem telt el hosszú idő, valaki durván berúgta az ajtót, ami nem volt kis teljesítmény, mert a pincének nagyon erősen ácsolt vastag faajtaja volt. S az ajtóban megállt egy emberi állat, üvöltött, hogy mit, persze nem értettük. Géppisztolyát ránk szegezte, maga a sátán.

Nagyanyám mögé bújva néztem a durva, mocskos, iszonyú szörnyeteg arcába. Később, mikor a felszabadítókról dicshimnuszokat regéltek, én mindig kristálytiszta ez az arcot láttam magam előtt. A szó szoros értelmében kirugdalt bennünket az udvarra, ott már vártak rák a többiek, félelmet keltő horda. Nagyanyám napokkal előbb fiúsrá vágta a hajamat, nadrágba bújtatott, nyurga vékony lányka voltam, és így rövid hajjal fiúnak néztem ki. Kis bőrkabátkám gombjára volt felakasztva a zseblámpám, ahogy rátekintett az egyik embernek nem mondható lény, gombostul rögvést letépte, majd adott egy hatalmas pofont, hogy miért, máig sem tudom.

Azután mindenkit végigmotozta. Szép fiatal anyámat rögtön külön állították. Később tudtam meg, hogy miért.

Nálam megtalálták a kicsi női pisztolyt. Partizán, partizán, mondták, és kirugdostak az utcára, ahol két katona már egy falusi legényre vigyázott. Bennünket nagyanyám hiábavaló sírása, sikoltozása, megmenteni akarása közben felhajtottak a nem túl messze lévő községházára. Nagyanyámat nem engedték be az udvarra, de ott már őriztek egy fiatalabb és egy idősebb férfit a kökerítés falához állítva. Karunkat felemelve

a kerítés felé fordítva bennünket is odaállítottak. Mögöttünk állt két katona ránk szegezett géppisztollyal. Amikor már nagyon elfáradt a karom és lehanyatlott, egyikük jó nagyot a fenekembe rúgott, és újra fel kellett emelnem karomat. Cudar nehéz volt. Nyílt a községház irodájának ajtaja, és egy gyönyörű szőke katonanő lépett ki rajta. Tiszta volt, elegáns, na, gondoltam, itt az én megmentőm, biztosan látja rajtam, hogy én nem lehetek partizán, észreveszi, hogy csak egy gyerek vagyok. Körbejárt, jól megnézett, még mosolygott is.

Gondoltam, most fog elengedni, talán még meg is szidja a marconákat mögöttem, hogy mernek egy gyerekkel így bánni. Mosolyogva kedvesen hozzám fordult, és mutogatta a kis csizmáskámát, mit nagyanyám ősszel csináltatott nekem, ugyan két számmal nagyobb volt, mint a lábam, hogy a jégzokni meg a kapca beleférjen. Meglökött,

A gangos ház, amikor felépült. 1920

leültetett a hóba, és leráncigálta lábamról a csizmát, fogta a jó meleg flanelkapcát is, és magával vitte. Iszonyú volt a csalódásom, ott álltam jégzokniban vacogva, megdermedt szívvel és lábbal a hóban.

Hogy mennyi idő telt el, nem érzékelttem, számomra ezer év volt. Ismét nyílt az iroda ajtaja, s egy idősebb férfi, valami tisztféle lépett ki rajta. Felém tartott, megfogta fejem búbján rövid kis hajamat, arcomat maga felé fordította, rám nézett, majd a kapu felé lökdösött, valamit mondott a katonáknak, és durván kilökött a kapun. Máig sem tudom, hogy volt erőm, hogyan értem haza egy szál zokniban, ami már ráfagyott a lábamra. Addig nem jutott eszembe, hogy szólítsam Istent, de az úton haza fele csak ezt skandáltam: Istenem! Istenem! És futottam, futottam, meg sem álltam hazáig.

Drága Terus nagyanyám sírva, zokogva ölelgetett. Tette a sparheltra a vizet melegedni, majd dörzsölgetni kezdte a lábamat, azután hideg, meleg vízbe rakogatta lábaimat. Először nem is éreztem, majd iszonyúan kezdett fájni. Évtizedekig ki-kiújult ez a fagyás, sokszor elgennyesedett, s nyomait még ma is látni lábfejemem, sarkamon. Másnap megtudtuk, hogy azt a három férfit, akik velem együtt ott álltak a falnál, estefelé agyonlőtték.

Mikor hazaértem, az átélt események miatt nem is tűnt fel, hogy Terus nagyanyám egyedül van a házban. A cselédség eltűnt, ők is hazamentek megnézni szeretteiket. Később kezdtem keresni anyámat. Őt azért állították földre, hogy vigyék a szalmakazalhoz, hanyatt vágták, soha nem tudtuk

meg, hányan mentek keresztül rajta. Mire késő délután megjött, egy eszelős, síró, nyüsítő valaki állt előttünk, megtépázva, ruhája összeszaggatva, véresen, rángatózva rám borult, csak annyit tudott kinyögni: de jó, hogy élsz.

Kezdt esteledni, hárman maradtunk a házban, anyámat lefektette nagyanyám, nekem egy nagy cipőt húzott a megpüffedt lábamra, majd kért, hogy menjek vele, mert az állatok aznap nem kaptak enni. Megszólalt benne a gazda, azt mondta, a jószág éhes, nem tudja, hogy háború van.

Kimentünk az istállóba, a lovakkal nem sok dolgunk volt, mert csak kettő maradt ott, az öreg szürke, amin mi, unokák szoktunk lovagolni, mert már olyan öreg volt, hogy nem ficáncolt alattunk, és a kis csikó. Örömmel mentem etetni, mert nagyon szerettem. Nagyanyám szeméből hullott a könny, hogy a két gyönyörű gidránt is elvezették. A két

tehénnek adtam csalamádét, meg éjszakára kukoricaberdót. Csend volt, hallani lehetett, ahogy nagyanyám fej, és csurogva gyülik a pitlibe a tej. Adtunk még a disznóknak, de ott is megcsappant az állomány, az első horda sokat elvitt.

Elmentem a kúthoz, hogy a vályút telemerjem vízzel az itatáshoz, amikor is látom, hogy a kapun egy motorbiciklit tol be két katona, majd egy tiszt jön utánuk. Szaladok nagyanyámhoz, hogy jöjjön. Kézze-lábbal elmagyarázták, hogy elromlott az oldalkocsis motorbicikli, meg kell javítani nekik, és enni is akarnak. A két katona petróleumlámpa fényénél szerelte a motort, a tisztnek meg megterítettünk. Rántottát és bort kapott. Nagyon fáradt lehetett, mert mutatta, hogy aludni akar, de közben engem is nagyon nézegetett. Csak egyetlen szoba volt meleg, ahol anyám feküdt az ágyban. Vacsora után elkapott és fogdosni kezdett engem. Azóta is sokat gondolok arra, mi játszódhatott le nagyanyám lelkében, amikor engem kirántott a kezéből, kinyitotta a meleg szoba ajtaját, s odamutatott az ágyra, ahol anyám feküdt. A katona becsukta az ajtót, mi, nagyanyámmal a konyhában maradtunk. Kint a katonák szerelték a motort, ott volt egy lámpa, a másikat bevitte a szobába a szörnyeteg, mi meg a konyha sötétjében egymásra borulva reszkettünk, nem emlékszem, hogy imádkoztunk volna, de valahogy mégis éreztem nagyanyám rám borulásában a védelmet nyújtó melegséget, reszketésében pedig a leánya megalázása, meggyalázása miatti fájdalmat. Felnőtt fejjel sokszor gondoltam erre az estére és nem tudtam soha eldönteni, vajon én hasonló esetben hogyan cselekedtem vol-

na. Pár óra múlva elkészültek a szereléssel, és az oldalkocsis motor kidübörgött az udvarról.

Nagyanyám bement a szobába, vitt egy kis friss tejet, meg egy lavar lizoformos vizet, elég hosszú ideig volt bent, majd kihozta a lavórt a fertőtlenítős vízzel, és valamit makogott magában. Nem értettem, csend volt a szobában, gyerekfejjel azt hittem, anyám halott, de nem mertem Terus nagymamát megkérdezni, és a szobába sem mertem bemenni.

Szömyű éjszaka következett, ruhástul elnyúltam két széken, a cipőt levettem, mert kegyetlenül fáj a megfagyott lábam. A kemence kezdett hűlni, és én nagyon fáztam, hallottam, hogy nagyanyám a rózsafüzért pörgeti, néha egy-egy hangfoszlány elérte fülemet, és mondtam is, hogy imádkozunk együtt, ébren vagyok. Kint az éjszakában a neszek felerősödtek, a kutyák veszettül ugattak, de ki mert volna kimenni, ültünk a sötétben, és peregték a rózsafüzér szemek, majd befejezésképpen a legnagyobb megdöbbenésemre Terus nagymama hálát adott az Istennek, hogy mi hárman együtt vagyunk, köszönjük, hogy élünk, ép a ház, befűthetünk a kemencébe, és hogy kedves unokája hazakerült.

Hogy a lábam elfagyott, hogy anyámmal mi történt, hogy az állatokat elhajtották, hogy kirabolt bennünket ez az ázsiai horda, soha nem fogom megtudni, miért, de nem hagyta zúgolódás el a száját. Tudott imádkozni az ellenségeiért is. Tőle soha nem ment ki senki úgy a kiskapun, hogy valamit ne kapott volna, egy cukorkát, egy almát, vagy egy szál virágot, mindig kikísérte vendégét. Ő az utolsó nagyasszonyok közé tartozott.

Lassan virradt ránk „felszabadulásunk” másnapja. Reggelre megint kevesebb lett az állatállomány. Bizonyára a kutyák vad ugatása azt jelezte, hogy idegen jár kint, hogy katona vagy civil, ki tudja, de nem jó szándékkal, azt éreztük a kihűlő konyhában. Nagyon hideg téli reggelre virradtunk. Kinyílt a szobaajtó, anyám vonszolta ki magát, csendes volt, leült a székre és könny nélkül zokogott, azt hajtogatta, meg akarok halni, meg akarok halni. Akkor gyerekfejjel nem értettem, de most már tudom, hogy az én gyönyörű szép fiatal anyám miért ment teljesen tönkre, és haláláig miért járta vele türelemmel az én drága apám az orvosokat, a kórházakat, de igazán soha nem tudták meggyógyítani. Depressziósan halt meg egy mosoly nélküli, szomorú, fájdalmas titkokat hordozó élet után.

Reggel megérkezett Rozi, a szolgálóleány, aki előző nap hazament, hogy megnézze övéit, s mikor látta, hogy megvannak, visszajött. Így nekem nem kellett a reggeli etetésnél segítenem, különben is a sokkal nagyobb cipőben is rettenetesen fáj a lábam.

Begyújtottak a kemencébe, s ez a nappalit és a konyhát is jól bemelegítette. Kenyerünk volt, a friss tejjel fölséges reggeli, még anyám is evett egy keveset.

Délelőtt a szomszédból, hol nagyanyám testvére lakott, átrohant az egyik béresgyerek, hogy azonnal menjünk, mert a kukoricásban – ami pár száz méterre van a házunktól – ott fekszik sebesülten a fiatalúr, nagyanyám legkisebb fia, aki elment, hogy csomagot vigyen a bátyjának. Visszafelé az unokatestvérével, a vele egyidős Janikával, hogy az utat lerövidítsék és ruszkiival se találkozzanak, a nagy kukoricatáblán jöttek keresztül. Igen ám, de nem tudták, hogy azt a németek tányéraknákkal rakták tele. Az én kiváló tornász, csinos, fess nagybátyám egy ilyen aknára lépett rá, ez azonnal robbant, és ezt a dörrenést hallották meg a szomszéd házban. Kiszaladt a szérűskert végébe a kis kanászyerek, borzadva látta a történeteket. Misi bátyám nem vesztette el lélekjelenlétét, kérte a gyereket, menjen nagyanyámhoz, és hozzanak két trogot. Így hívják azt a tákormányt, amin a trágyát két ember kiviszi az istállóból. Sógor bácsi és még egy ember a szomszédból odavitték az alkalmi hordágyat. Addigra Misi bátyám kikúszott a kukoricából, és valahogyan kisegítette Janikát is, mert tudta, hogy ott még van akna, s ha valaki értük megy, esetleg ugyanúgy járhat, mint ők.

A nappali közepébe húztuk a sezlont, arra fektették bátyámat. Szegény anyám a látványtól elájult, őt kivittük a konyhába. Nagyanyámmal ketten elkötöttük mindkét combját szorosan, hogy ne vérezzen annyira. Szegény ordított, üvöltött a fájdalomtól. Rozi elment az öreg zsidó orvosért, akit addig az udvarházakban rejtegettek. Isten különös kegyelme, hogy rátalált. Hamarosan ott is termett. Adott valami fájdalomcsillapítót bátyámnak, majd ahol lehetett, a sebeket lekezelte, és bekötözte azokkal a tépésekkel, mit lepedőből hasogattunk.

A jobb lábat, mit már csak egy ínszalag tartott a térd alatt, elvágta és a kezembe adta, mert én álltam hozzá legközelebb. Rémulten tartottam bátyám alsó lábszárát zoknistól, bakancsostól a kezemben. Úgy éreztem, mázsás súly nyomja a karomat, most mit is tegyek. De az én Terus nagyanyám, hogy is volt ennyi ereje, mondta a Rozinak: vedd át a gyerektől, és dobd a kemencébe. Imádot fia ott feküdt iszonyú sérülésekkel, de ő nem vesztette el a fejét. Parancsolta, hogy fogják be az egy megmaradt lovat. Dunyhákkal kibéleltek egy kocsit, bátyámat felraktuk, és nagyanyám elindult vele a 15 km-re lévő nagyközségbe. Útközben a lovat elvették a ruszki, szerencsére egy tanyához közel voltak, onnan kért és kapott egy tehenet, amivel nagy nehezen beért estére, sötétedésre az azon a napon megnyíló kórházba, amit apám barátja – kit ladikon vitt ki a szigetre –, szervezett és nyitott meg az úgynevezett iparoskör nagytermében. Bátyámat azonnal megoperálta, rengeteget szenvedett szegény, de hála a jó Istennek, még ma is él, sőt múltbball autót vezet és fiatalkorában sportolt is.

Azóta is emlegetjük, hogy mikor ott feküdt a sezlonon, kérte, adjam oda a pisztolyát, ami a köpenye zsebében van, mint levelektató megtartotta. Agyon akarta lőni magát, mert úgy szenvedett. A pisztoly említésétől is megborzongtam, előző napon nekem elegendő volt a pisztolyból, ugyan kivettem a zsebéből, de az udvaron lévő budiba dobtam, tán még most is ott rozsdásodik.

Szegény Janika meghalt, mert őt a repeszek a lágyrészeknél találták el, és még azon a napon elvérzett.

Másnap reggelre Terus nagymama hazaért gyalogolva.

A tehenet otthagya, rábízta bíró sógorára, hogy fejjék, és legyen tej a kórházi betegeknek. Mi azt az éjszakát, míg nagyanyám nem volt otthon, a sógor bácsiéknál, a szomszédban töltöttük. Ruhástól feküdtünk le, mert bármelyik pillanatban jöhettek a garázdálkodó ruszkiak, és akkor el kellett bújniuk a szekrény mögötti kamrában, amit az előző napon remekül kialakítottak.

Anyám, apám, 1930

Reggel, mikor hazamentünk, az egész házat felforgatva találtuk. Hogy ruszkiak voltak vagy civilek, ki tudja?

Mikor drága nagyanyám hazajött, azt mondta:

– Ne is nézzétek, mit vittek el, bizonyára nekik nagyobb szükségük volt rá, mint nekünk. Még mindig van egy kis ennivalónk és fa, meg kukorica berdő is van, amivel tüzelhetünk. Meglátjátok, nem tart ez sokáig, átveszéljük, megmaradunk. Az Isten jó.

Tőlünk harmadik házban volt az iskola. A tanító is ott lakott feleségével és velem egyidős kislányával. Jó barátságban voltak nagyanyámmal. Sok szép születés- és névnapot, valamint Mária napi búcsút ünnepeltek meg együtt a családdal.

Nagyanyám megbeszélte a tanítóval, hogy anyám és én átköltözünk hozzájuk. Nagyanyám arra gondolt, hogy ez az átkozott horda talán a tanítót tiszteli valamennyire, és ott inkább biztonságban leszünk. No meg ha jönnek, a kamrán keresztül feljuthatunk a padlásra, ahol is egy nagy halom pozdorja volt felhalmozva, mert az iskolában és a lakásban is ezzel tüzeltek. Ez nagyon olcsó és jó tüzelőanyag volt, amit a kender tilolása után nyertek ki darabosra törve a rostokból. A közelben volt egy kendergyár, ahol olcsón, már ősszel beszerezték és a padláson ömlesztve tárolták a téli

tüzelőt. Átkerültünk anyámmal a tanítóékhoz. Itt remekül éreztem magam, mert a velem egykorú leánykával játszotunk, olvastunk, és időnként még kacagni is tudtunk.

Egy ilyen alkalommal felsőhajtott nagyanyám:

–Istenem, de jó, hogy így teremtettél bennünket. A gyermek hamar túllép a borzalmakon.

Ó, pedig de nagyon fáj az én lábfejem, ujjaim, sarkam. Egyik-másik ujjam kezdett gennyesedni, de az én drága nagyanyám naponta jött, ki tudja már, mivel kezelgetni a lábamat. Valami kenőcsféle volt, bűdös és

ronda, de miután bekenegette és megmasszírozta, az a kínzó fájdalom csitult. Mindig hozott valami finomságot is, hogy ezt hogyan csinálta, rejtély, mert a ház, a kamra már teljesen ki volt fosztva.

Közeledett életünk legszomorúbb karácsonya. Jóska bácsi, a tanító a kertből egy kicsi fenyőt hozott be, cserépbbe ültette, a mi gondunk lett, hogy hente locsoljuk. Feldí-

szítettük almával, dióval és színes papírból csinált láncocskával. Jóska bácsi keménypapírból kivágott egy betlehemi csillagot, azt tettük a legmagasabb ágra. A kicsi kaucsukbabát szalmára fektettük a fa alá. Mikor besötétedett, meggyújtottunk egy szál gyertyát. Elénekeltek a Mennyből az angyalt, és imádkoztunk azokért, kik a szeretet ünnepén nem lehetnek velünk. Szólt az ima édesapámért, ki akkor már Passauban volt, és mint később elmesélte, a hajón szép ünnepet rendeztek, a katona szívek mind haza gondoltak, és ima közben a harcedzett arcokon folytak a könnyek. Szállt az ima a kis tanítói lakból az amputált lábú nagybátyámért, ő elmondta, hogy az önkéntes nővérek a lakosság összefogásával pazar, igazi karácsonyt varázsoltak az ideiglenes kórház civil és katona sebesültjeinek. A közeli ferences kolostorból a barátok is átmentek vigaszt nyújtani a szenvedőknek. A gyerekek betlehemest játszottak. Sok finom falatot vittek be a közelben lakók. Békességes karácsony ünnepi hangulata szállt a nagy kórterem falai közé. A sokféle nemzetiségű katona itt megérezhette, hogy földre szállott a szeretet.

Szállt az ima a katona fiúért, akivel, mint később megtudtuk, ezen a szent éjjelen, vagonba zárva sok bajtársával robogott a vonat a megsemmisítő szibériai tábor felé.

Hazatérte után mesélte, nem aludtak, egész éjjel karácsonyi énekeket énekeltek. Egy csepp víz nem volt a vagonban, mégsem száradt ki a torkuk, csak dúdolták a szent dallamokat. Reggelre friss hó esett, mit a réseken befúj a szél, s szomjukat a frissen hullott hóval enyhítették.

Mi imádkoztunk, nagyon halkán énekeltünk. Ha lehet azt mondani ebben a helyzetben, boldogok voltunk, szívünket betöltötte a szeretet. Még drága anyám szemében is láttam egy kicsi csillogást, vagy csak az egy szál gyertya fénye tükröződött benne. Valami kis vacsora is akadt, de hogy mi, arra már nem emlékszem, de arra igen, hogy kalácsot hozott nagyanyám, igaz, üres kalács volt, de kalács. Azóta is keresem annak a kalácsnak az ízét, mert felséges volt, de már nem találom meg soha. Vagy talán majd odaát, ahol reményeim szerint drága Terus nagyanyám vár reám.

1944 karácsonyán reggelig imádkozva virrasztottunk.

Éjfél fele hangos dörömbölés hallatszott a kapun, Lizi néni, a tanító felesége, anyám és mi ketten, lányok felmentünk a padlásra, bebújtunk a pozdorjába. Nagyanyám és a tanító kinyitották a kaput és beengedték a négy felfegyverzett katonát. Körülnéztek, s meglátták a kis fenyőt, kettő szinte megszelídült és a fenyőfácskával szemben leült, a másik kettő, mint az örült mindenhova bekukkantott, és ami szörnyű volt, gyertyával a kezükben a padlásra is feljöttek. Mikor meghallottuk a lépéseket, teljesen bebújtunk a pozdorjába, én már majdnem megfulladtam a portól, a köhögést alig bírtam visszatartani, amikor is reccsen a ruhám, és valami hideg fém csúszik végig a combomon, az ijedségtől elaléltam. S azután csend, lementek a padlásról. Jóska bácsi mesélte el, hogy két helyen szuronnal beleszúrtak a pozdorjakupacba. Az egyik szúrta át a ruhámat, és súrolta a combomat. Nagyanyám azt mondta, hogy ezen az éjjelen a kis Jézus irányította a szuronyokat és a gyertya lángját, mert bizony, ha ott eldobják a gyertyát, mind ott égünk el.

A január kisebb nagyobb zaklatásokkal telt el. Az ilyen elszórt településeken nehezebben állt helyre a rend, mint a falvakban. Itt a kóbor csapatok időnként átvonultak, rabolva, gyilkolva, ijesztgetve az amúgy is megfélemlített embereket. A telepen lévő öt ház, és az iskola próbálta védeni még azt, ami megmaradt. Pár darab bútor, egy-két baromfi. Nagyobb állat már nem volt. A tyúkokat is dugdosta nagyanyám, no meg a kakast. Ha tojnak, legyen fias a tojás, mondogatta, legyen mit kikeltetni. A drága gondolatban már a jövőt építette. Iszonyú méregbe gurult, ha a kakas kukorékolt, félt, hogy meghallják és rátalálnak. A katonáknak egy jó vacsorát jelentett, de nekünk a jövő baromfi szaporulatát jelentette az egy szem kakasunk.

Január végén egy német tankcsapat vonult végig a földeken, siralmas látvány volt, halottaik a tank szélein feküdtek. A megvert sereg utolsó emberei voltak.

Kértem anyámat, beszéljen velük, vigyenek el bennünket apám után. Anyám hallani sem akart erről. Szó sem lehet róla, mi innen nem mehetünk el. Ez a mi házánk, jóban-rosszban ki kell tartanunk. Mi nem vagyunk katonák, akik parancsot kapnak és menniük kell. Nekünk ez a ház a haza, ez a hon az otthon. Annyi szenvedés, borzalmak átélése után is ragaszkodott a hazájához anyám. Azt mondta, ha jó sorsunkban itt voltunk, a nehézségek és megpróbáltatások között is maradnunk kell. No meg Terus nagymamát sem hagyhatjuk egyedül, és az apám is, majd ha visszajön, itt keres bennünket. Tehát maradunk. Hogy hányszor cserélt gazdát ez a terület, nem tudjuk, mert volt, amikor észre sem vettük. Viszonylag enyhe tél volt, de keveset voltam levegőn, mert soha nem lehetett tudni, mikor jönnek a garázda csapatok, számtalanszor jöttek lóháton a kozákok, abrakért a lovaknak.

Február közepén hivatalos papírt kapott nagyanyám, meg mind az öt ház lakója. A papíron az állt, hogy a házat el kell hagynunk, mert újra hadszíntér lesz ez a terület. A faluban kérjünk rokonoknál szállást.

Hat katona jött, ezek már kinézetre nem voltak olyan sátánfajzatok, de nagyon szigorúan vették, hogy a házat hagyjuk el. A tolmácsuk megnyugtatott bennünket, mindent hagyjunk csak ott, mert ők vigyáznak a házakra, és pár nap múlva úgymint visszamehetünk. Egy talicskára felraktuk a legszükségesebb dolgokat, kevés ételmezt, pokrócot, párnát, meg egy házi szappant is. Ennek örültek rokonaink a legjobban. Elhajtottak bennünket a három kilométerre lévő faluba. Jóska bácsi, a tanító bátyja lakott a falu egyik szélső házában. Az ő felesége Felvidékről származott és beszélt egy kicsit tótul. Ez nagyon jó volt, mert megértette egy kicsit az oroszokat. Az egyik katona elárulta neki, hogy dehogyan lesz ott hadszíntér, ellenben megalakult a faluban a kommunista párt, a suszter lett a párttitkár. Ő beszélt a falu parancsnokával, hogy lakoltassa ki azt az öt házat, mert ott burzsujok laknak. Majd ők elmennek oda, és elviszik azt, ami nekik, igaz kommunistáknak jár. Csak nem akarják, hogy valaki is lássa őket.

Hát így történt az öt ház teljes kifosztása.

Két nap múlva haza is mehettünk. A faluvégi házban azonban megtanultuk, hogy sok jó ember megfér kis helyen. Egy ágyban hatan aludtunk keresztben, lábaink székeken voltak, no, ennél azért még a pozdorjakazal is jobb volt a tanítóék padlásán.

Az üres ház bizony szomorú valóság volt. A pelyvás-fészerben megtalálták apám egyenruháját is, később a suszteren láttuk meg átalakítva. De vigasztalt a tudat,

hogy milyen daliás szép ember volt ebben a ruhában az én apám, s átalakítva milyen nyomorult gnómot takart a lopott ruha. Évek múlva egy kerítésre dobva rátataláltam Terus nagyanyám nagyon szép kis perzsa szőnyegére. Bementem a házba és kértem az asszonyt, adja el nekem a szőnyeget, jó árat adok érte. Kár volt ezt mondanom, mert valamit megsejtett a falusi asszony. Azt mondta, nagy szüksége van rá, mert ezt teszi a sparhelt alá, és azon vannak a kicsibék, hogy meg ne fostosodjanak. Mikor másnap visszamentem, hogy meggyőzzem és vittem pénzt is – barátságatlanul mondta, hogy menjek innen, neki nincs is szőnyege. Nagyon szerettem volna visszaszerezni pedig, amit még dédanyám szőtt, de nem sikerült, ilyen világot éltünk, nem volt erkölcs, tisztesség, becsület.

A február kegyetlen nehéz volt, mert már szinte semmink sem maradt. Terus nagyanyám azért mindig tudott valami ennivalót varázsolni az asztalra. Sült krumpli, cukorrépa-főzelék, puliszka. Nem éhezünk, s ezért ő mindennap hálát adott a jó Istennek. Február vége felé elhatározta, hogy meglátogatja fiát a kórházban. Begyalogolt a tizenöt kilométerre lévő községbe, s másnap már boldogan jött is vissza, hogy elmondhassa: javul a legkisebb fia állapota, igaz, hogy csak egy lába van, de él. Ha meggyógyul, visszamegy tanulni, és fél lábbal is lehet nagyon jó tanító. Meglátogatta második lányát is, vigasztalta őket, hogy nyárra már minden rendbe jön, az unokái már nála nyaralhatnak, mert gyümölcs lesz sok. Keresztanyám akkor várta harmadik gyermekét, ígérte nagyanyám, hogy szülésre újra bejön. Ott viszonylag nyugodt helyzet volt, őket nem rabolták ki annyira, mint minket. Keresztanyám egy kis üveg mézet küldött, micsoda öröm volt, tervezgettük, mit is csinálunk belőle. Azon az éjszakán, míg nagyanyám nem volt velünk, a sógor bácsi jött át, hogy ne legyünk egyedül. Este sokat mesélt az első világháborúról. Gyermeki ésszel nem tudtam megérteni, hogyan lehet az, nagyapám is, a sógor bácsi is a magyar baka hősiességéről, megnyert csatákról beszélt, és mi mégis elveszítettük a háborút, sőt megcsonkítottak bennünket. Gyermeki lelkem háborgott, persze ezekre a dolgokra később sem kaptam választ.

Nagyanyám tervezgetett, hogyan fogja elcserélni a megmaradt kis értékeit olyan dolgokért, amire majd szükségünk lesz tavaszra a gazdaság indításához. Amikor jó idő volt, ki-ki sétált a földekre megnézni, milyen az őszi vetés. Volt, amikor magával vitt. Megmutatta a rozs és a búza közötti különbséget. Boldog volt, hogy nem fagyott ki az őszi vetés, gyönyörűen zöldell, mondta, Isten segítségével szép aratásunk lesz. Mire megjönnek a férfiak, bőven lesz ennivalónk. A kukoricást is meg kell tisztítani az aknáktól, holnap megy is a községházára, hogy intézkedjenek, mert az élet nem állhat meg. Fantasztikus életerő, tennivágy volt benne, fáradhatatlanul tevékenykedett, mintha még előtte állna az egész élet, pedig már a hatvan felé közeledett.

Egyik nap egy magyar katonaruhába öltözött fiatalember jött az udvarba, mondta, hogy otthagya az alakulatát, mert már úgyis hamarosan vége lesz a háborúnak. Gyalog elindult haza. A Délvidéken laknak a szülei. Egyedüli gyerek, tavaszra haza akar érni, hogy segítsen nekik. Legyengült, rossz állapotban volt. Terus nagymama rögvest intézkedett: azonnal vesse le a katonaruhát, mert az is csoda, hogy eddig nem vitték el a ruszki, adott neki valami szedett-vedett tiszta ruhát és fehérneműt. Megfürdött és átöltözött. Ruháit a kemencében elégették – ekkor szembesültem először azzal, hogy az ember tetves is lehet. Hát ezt sikerült megúsznunk, a kiskatona sem volt tetves. Jó nagy adag puliszkát kapott, kérte nagyanyám, maradjon egy pár napot, kell erősödnie a hosszú útra. Most már segítségünk is volt, no meg nem voltunk annyira egyedül.

Kilakoltatásunk óta nem mentünk vissza a tanítóékhöz a pozdorjakaszaliba. Ez már nagyon jó világ volt, mert a kemence ontotta a meleget, és mi ugyan felöltözve, de már ágyban aludtunk.

Kilakoltatásunk óta nem mentünk vissza a tanítóékhöz a pozdorjakaszaliba. Ez már nagyon jó világ volt, mert a kemence ontotta a meleget, és mi ugyan felöltözve, de már ágyban aludtunk.

Február végén azt mondja az én Terus nagyanyám, holnap beszélünk a faluba, templomba megyünk, szentmisét hallgatunk, másnap vasárnap volt. Azt sem tudtuk, él-e a pap, van-e szentmise, de mi, mint a békeidőben, 10 órára odaértünk. Igaz, hogy akkor hintó repített be bennünket, a négy kilométeres utat most sétálva tettük meg. A házat Pistára, a kiskatonára bíztuk. Anyámat öregasszonynak maszkírozta nagyanyám. Bekötötte a fejét nagy berlinerkendővel, pedig nem is volt olyan hideg. Mire beharangoztak, odaértünk. Meglepődve láttam, elég sokan vannak. Az öreg plébános misézett, a káplán gyóntatott. Nagyanyám, anyám elmentek gyónni. Valami furcsa érzés uralkodott el rajtam: nem mentem gyónni, sem áldozni, de énekelni sem tudtam, földbe gyökerezett lábbal csak álltam az egész szertartás alatt. Sokkal később értettem meg, hogy fiatal szívem, lelkem, agyam nem tudta feldolgozni azt a sok szörnyűséget, amit átéltem, és nem volt bennem annyi alázat, hogy leboruljak Isten előtt, mint tette ezt Terus nagyanyám, hogy hálát adjak, vagy kérjek, vagy egyáltalán Istennel kapcsolatot teremtsék. Azt hiszem, ez volt a teljes üresség, amit akkor éreztem. Sem anyám, sem nagyanyám nem kérdezte meg, miért nem tartottál velünk? Hazafele súlyosabbak voltak a lépteim, de erre sem tudtam akkor magyarázatot

adni. Szentmise után nem nagyon beszélgettek az emberek a templom előtt, mint máskor. Azt hiszem, már akkor féltek, mert a faluban megalakult a kommunista párt, és a suszter hangoztatta, hogy a gazdagokkal meg a templomba járókkal elbánunk. Azért nagyon örültünk az ismerősöknek, kérdezősködött nagyanyám: kivel mi van, és biztatta a csüggedőket, jobban, mint az öreg plébános a prédikációban.

Útközben hazafele találkoztunk egy oldalkocsis motorkerékpárral, meg is álltak mellettünk a ruszrik, anyám, szegény halott halvány lett, de hála Istennek, nem történt semmi baj. Valamit kérdeztek, mi ezt nem értettük, válaszolni nem tudtunk, így továbbrobogtak. Mi is szép lassan hazaértünk.

Eszembe jutottak a régi vásárnapok, amikor a hintó befordult velünk az udvarra, már érezni lehetett a húsleves illatát, csörrentek a tányérok, evőeszközök, mert már terítettek. Mindig sokan ültünk a vásárnapi ebédhez. Az asztali áldást nagyanyám kezdte, jó étvágyat kívánt, és csak azután ülhattunk le. Most is így történt, csak az étel volt lényegesen szegényebb, de hála az aszszonyi találékonyságnak, most is jóllaktunk. Azóta is számtalanszor eszembe jut és erőt ad az, hogy neki volt annyi ereje, érzéke az élet szép dolgainak a megbecsüléséhez, hogy ezt a vásárnapot, amit oly hosszú idő után szentmisével tudtunk megszentelni, otthon is ünneppé tegye. Előkerült egy eldugott abrosz, és a megmaradt étkészlet szebb darabjaival megterített, és ezzel is próbálta visszaidézni a régi vásárnapok hangulatát.

Szép napos délután volt, elolvadt a hó. Kiültünk a gangra, a szél langymelegen simogatott bennünket. Beszélgettünk. Anyám szegény takaróba bugyolálva el-elbóbiskolt. Drága Terus nagyanyám beszélt hozzám, egy szebb, egy jobb világ képét tárta elém. Meglátod, kis unokám, rövidesen vége lesz a háborúnak, hazajönnek hős fiaink, megjön a te apád is, büszke lesz rájuk is a haza, mert hősök ők. Újra építjük ezt a gyönyörű országot. Újra nyugalom, békesség honol majd a Kárpát-medencében. Soha ne feledd, bármin is mentél keresztül, a fájdalmak megedzettek téged, ugyan kicsit korán, de felnőtte tettek, és ez nem baj, adj hálát érte Istennek. Még jobban kell ragaszkodnod ehhez a földhöz, ehhez a hazához. Igazán értékes számunkra az, amiért megszenvedünk, amiért küzdünk, az lesz igazán a miénk. Ezt a hazát, ezt a gyönyörű országot el ne hagyj soha. Te, mint gyermek már megküzdötted, megszerezted a jogodat, hogy igazi magyar légy.

Akkor nem is értettem nagyanyám szavainak a súlyát. De azóta nagyon sokszor eszembe jutott ez a beszélgetés, 1956-ban és számtalanszor más alkalmakkor: igaz az, hogy nem is tudtam volna máshol, más országban igazán

boldogan élni. Ez a délutáni beszélgetés mérföldkő lett az életemben. Akkor még nem tudtam, hogy ez volt az utolsó igazán komoly beszélgetésem nagyanyámmal.

Hűvösödött, begyújtottunk a kemencébe, hogy viszonylagos jó érzés legyen a szobában ücsörögni. A hozánk jött délvidéki katona kezdett megerősödni, és gondolkodott azon, hogy most már útnak indul. Sajnos sok rossz hír járta: hogy az utakon elfogják a fiatal férfiakat, és fogságba hajtják őket. Kértük, maradjon még. Feltettük is, meg úgy nem voltunk annyira egyedül.

Minden este imádkoztunk a távollévőkért, de az ima első része mindig a hálaadás volt, és csak azután következett a kérés Istenhez, de előbb mindig a távollévőkért, és azután magunkért. Szorongással feküdtem le minden este, de csak úgy ruhástul. Nagyanyám minden este kibontotta csodálatos éjfékete haját, kifésülte, befonta és kontyba tűzte. Azt mondta, az élet nem állhat meg, vannak dolgok, amiket a legszorultabb helyzetekben is meg kell tenni. Fürödni nem tudtunk, mert nem volt rá lehetőség, de a kemence mellett volt egy elfüggönyözött rész, ahol mindennap meg kellett mosakodni. Istenem, milyen nagy-nagy kérés volt az számomra, hogy egyszer lefürödhsek, és hálóingben egyedül alhassak az ágyamban.

Nappal tartottuk a kapcsolatot nagyanyám testvéreivel és a tanítóékkal. Kisebb lopásokról jöttek hírek, de mintha a korán érkező tavasszal a nyugalom is helyre állna a sokat szenvedett telepen.

Számba vettük a magokat, amik megmaradtak, a mákot elvetettük, de ezzel is úgy jártunk, mint a babbal, ami valahonnan a padlásról előkerült, hogy most mennyit vessünk el belőle, és mennyi maradjon meg étkezésre. Felefele arányban, döntött nagyanyám.

Úgy látszott, egy tyúk megkotlik, no iziben alá kell rakni a tojásokat. Huszonegy nap, míg kikelnek a kiscsibék, és jó két hónap, mire rántani valók lesznek, de addigra már megjönnek hős fiaink, meg betegünk is hazakerül, kell nekik a finom falat. Mert nagyanyám szilárdan hitte, hogy hazajönnek, kiket ennyire várnak, nem okozhatnak csalódást.

Anyámnak valahonnan szerzett kötőtűt és birkagyapjúfonalat. Kérte, kössön egy mellényt neki, mert a háta olyan érzékeny. Gondolta, ezzel a szó szoros értelmében leköti anyám idejét, és nem bámul csak úgy a vakvilágba az én agyongyötört, sokat szenvedett anyám. Ő pedig tüsténkedett, tevékenykedett, minden percet kihasználta, hogy mire fiai, veje hazajönnek, a gazdaság valahogy beinduljon. Metszette a fákat a gyümölcsösben, a szőlőhöz még nem nyúlok, mondta, még korai lenne, de meglátjátok, őszre a hordók újra tele lesznek.

Nem feledem, ahogy kiegyenesedve, mélyen a szemembe nézett, és azt mondta:

–Tudod, drága kis unokám, a romokon lehet igazán újat építeni, csak ehhez két dolog kell: hit az Istenben és jó akarat. Én már egyszer megpróbáltam, és sikerült!

Bámultam őt, szálfagyenes tartását, akaraterjét, munkabíró-képességét és a szomorú valóságban felénk sugárzó biztató vidámságát. Ilyen légkörben néha anyám arcán is megjelent egy-egy halvány mosoly, néha beszélgett is egy kicsit. Ha süttött a nap, kiült a gangra, kötötte a mellényt, és tervei voltak, hogy a megmaradó fonalból mit fog csinálni. Ez az ő lelkiállapotában nagyon szó volt.

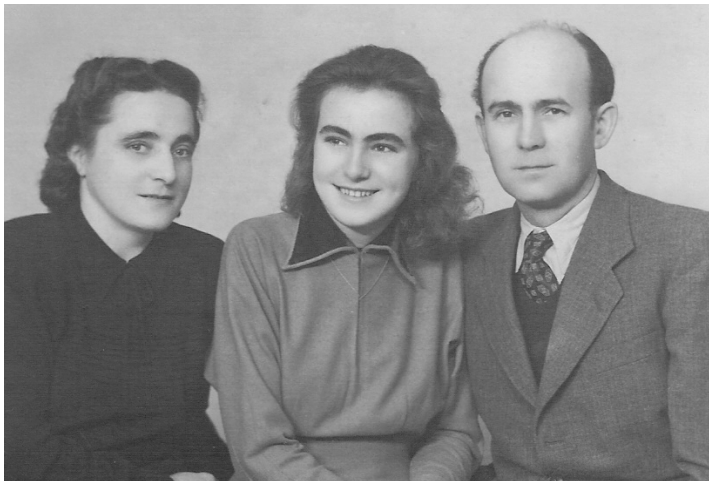
Nagyanyám is tervezte, hogy újra begyalogol beteg fiához, s visz neki valami tápláló finomságot. Egyik nap

látjuk ám, hogy lemorzsolta kukoricát főz. Honnan van a kukorica? Kérdeztük. Elárulta, hogy kiment a leaknázott kukoricás szélébe, és óvatosan tudott törni egy pár csévé, ezt morzsolta le, s most megfőzi, ha jó, akkor ebből visz a fiának is. Ez jó tápláló. Remélte, hogy hamarosan megerősödik, és őszre visszamegy tanulni, már csak egy éve van hátra, és tanító lesz.

Korán tavaszodott, enyhe szellő fújdogált a kert felől, az orgonasövényen a rügyek pufókák lettek, itt-ott egy sárga gólyahír hozta a kora tavasz újra éledő ígését. Nyugalmas napok köszöntöttek ránk. Nagyanyámmal kimentünk a külső érhez, hogy megnézzük az őszi vetést. Anyám a kertek alatt átment a szomszédba sógor bácsiékhöz, hogy ne maradjon egyedül, mert a Pista gyerek is szorgoskodott, javított valamit, vagy tisztogatott a szérűskertben. A szomszédban is szorgos munka folyt, válogatták a kerti magokat és készítették elő a vetéshez. Mi szép kényelmesen kísértünk a földekre. Fergeteges zöld kavalkád fogadott bennünket. Az őszi árpa, rozs, búza már-már zöld színnel pompázott, de nekem legszebb volt a vízpartján lévő öreg fűzfák halványzöld barkás lengedezése.

Hazafele arról beszélgettünk, hogy a természet észre sem vette, hogy a háború itt keresztülgázolt mindenben. Újraéled a világ, megszólalt, a nyitnikék, zöldell minden rét, és talán nem is sokára állatok is legelnek ezen a szép füves réten. Hazafele ballagva elmondtuk a Nemzeti dalt. Ezt elszavalod a templom előtt március 15-én, mondta nagyanyám, majd beszéllek a plébános úrral meg a tanítóval, hogy rendezzünk egy szép kis ünnepséget.

Mikor hazaértünk, rögtön megnézte, megvan-e a nemzetiszínű zászló a padláson, boldogan újságolta, megvan, és már 14-én este kirakjuk. A megmaradt kis varrodobozát is átnézte, tudunk-e kokárdát csinálni, van-e nemzeti színű szalag, azt is talált. Az esti imánál nem győzött hálát adni Istennek a szép napért.

Szüleimmel 1948-ban

Március elején számba vettük a megmaradt ruhaneműt, mert már könnyebb, vékonyabb holmira volt szükség. Nagyanyám az eldugott ruhanemű között minden darabot végtelen örvendéssel fogadott, nézzétek ez is, az is megvan. Megtalálta az én világoskék tavaszi kabátomat. Felpróbáltatta velem, körbeforgatott, mint egy kis manöken, jaj, de szép

leszel ebben a kabátban március 15-én, amikor elszavalod a Nemzeti dalt.

A pelyvásfészerből vagy valamelyik szalmakazalból előkerült egy bődön zsír, benne lesütött töpörtyű. No, ez volt ám a lakoma. Másnap friss kenyeret süttött nagyanyám. Liszt még volt a padláson zsákban. A kovászra úgy vigyázott, mint valami óriási kincsre, mert enélkül nem lehetett kenyeret sütni. Friss kenyér, kiolvasztott töpörtyű, felséges lakoma. Nagyanyám délután még dalra is fakadt. Gyönyörű szép alt hangja volt, oly régen hallottam őt énekelni, s ezen a délutánon úgy énekelt a „Tavaszi szél vizet áraszt” éneket, hogy soha senkitől nem hallottam úgy. Boldogan pakolgatta a kenyeret, töpörtyűt és a főtt kukoricát. Úgy határozott, másnap elindul fiához a kórházba. A délvidéki fiú, Pista is úgy döntött, a nagyközségig együtt mennek, s azután a Duna vonalán, mellékutakon hazamegy. Nagyanyám neki is csomagolt egy-két napra való ételmet.

Reggel korán akartak útra kelni, áthívtuk a sógor bácsit a szomszédból, hogy ne maradjunk egyedül anyámmal, ha ők elmennek. Korán lefeküdtünk, de sokáig beszélgettünk még. Szegény Pista akart is menni, meg nem is. Nagyon szerette a szüleit, segíteni akart nekik, de félt is, hogy elfogják és fogságba viszik. Győzött benne a szülei iránti szeretet, ők egyedül nem bírják a bácskai gazdaság sok-sok munkáját, és tudta, hogy édesanyja nagyon várja egyszem fiát, hát döntött: elindul. Vigyázni fog, és majd valahogy értesít bennünket, hogy hazaért. Mindent megköszönt. Nagyanyám nem marasztalta, mert ő igazán érez-

te, mit jelent az, hogy nincsenek mellette a fiai, mindennap leste a kiskaput, mikor lép be rajta nagyobbik fia.

Tíz óra felé eloltottuk a petróleumlámpákat, csak körülbelül tudtuk, hogy hány óra van, mert egyetlen óra sem maradt a házban. A faliorát és az állóórát is elvitték.

Még el sem szenderedtünk, amikor az iszonyú dörömbölés szinte betörte az ajtót. A sógor bácsi priccse volt legközelebb, odaugrott és kinyitotta. Két géppisztolyos ruszki állt az ajtóban és mutogatott a padlás felé, hogy ott partizánok vannak. Mi megdöbbenve néztünk rájuk, hogy honnan veszik ezt az örültséget. Sógor bácsit nógatták, hogy davaj-davaj föl a padlásra. Ő mutogatta, hogy csak a csizmáját felhúzza, mivel mindannyian ruhástól aludtunk, csak a lábellenket vettük le lefekvéskor.

A ruszki ráfogta a fegyvert és üvöltött: davaj-davaj. Sógor bácsi nyúlt a csizmája felé, s erre egy sorozatot belelőtt. A következő történések másodpercek alatt zajlottak le. Nagyanyám felugrott és felém akart szaladni, a következő sorozatot ő kapta, földre omlott. Pistának annyi ideje volt, hogy felkönyökölt a sezlónon, a harmadik sorozat őt érte. Mi anyámmal egy ágyban fekdüdtünk. Ő felrántott engem, és a nagy asztal mögött álltunk, mikor is felénk irányította fegyverét, és kilőtte a negyedik sorozatot. A csoda megtörtént, mert a másodpercnek abban a töredékében rántott le anyám az asztal alá, amikor a golyók a falba fúródtak. Valószínűleg azt hitték, hogy mi is meghaltunk. Sógor bácsi, nagyanyám azonnal meghalt, de szegény Pistát a torkán érte egy golyó, és nagyon hörgött. S mint kik a dolgukat jól végezték, eltávoztak, tovább nem érdekelték őket a partizánok.

Anyám, akibe az utolsó időben csak háltni járt a lélek, most felrántott és azt mondta, segítséget kell hoznunk. A tanítóéknál lakott az orvos, oda el kell jutnunk, talán még lehet segíteni. Kimásztunk az ablakon, hogy ellenkező irányba induljunk el. A kerten át kiértünk az utcára. Szép holdvilágos éjszaka volt, már csak pár lépés volt a tanítóék háza, mikor is két felfegyverzett ruszki állta el az utunkat. Ez már meghaladta drága anyám erejét. Összeesett, mint később elmondta, azt hitte, a gyilkosokkal találkozottunk össze. Ez a kószáló horda olyan egyformán koszos, bűzös, rendetlen volt. Megfogtuk szegény anyámat, és bevonszoltuk a tanítóékhoz, persze

időbe tellett, mire ők ajtót nyitottak, és elmondtam, legnagyobb rémületükre, hogy miről is van szó. Lizi néni, a tanító felesége anyámat élesztgette. Jóska bácsi, az orvos a ruszikkal együtt velem jött. Ez a két fegyveres nem volt azonos a gyilkosokkal. Mire hazatértünk, mindhárman halottak voltak. Az egész szoba fel volt forgatva, és az útra elkészített csomagocskák eltűntek, tehát a latrok visszajöttek. Mi ketten maradtunk életben anyámmal. Később odaálltunk a falhoz: a befürödött golyók

pontosan szívtájon értek volna bennünket. Úgy látszik, nekünk még küldetésünk van, hogy megmaradtunk. Mindez március 8-án történt. Nekem beszélhetek a nemzetközi nőnapról, mindig ez jutott eszembe.

Anyám és apám az 1960-as évek elején

Iszonyú napok következtek. Ketten maradtunk, a rokonság sokat segített, mellénk állt. Halottainkat el kell temetni. A faluból egy ácsmester ládákat eszkábált, maradék ágyneművel kibéleltük, és halottainkat talicskán kitoltuk a temetőbe. Egy délelőtti órában a plébános úr beszentelte Pista sírját és a családi kriptát, ahova nagyanyám és a sógor bácsi került. Sokan eljöttek a fa-

luból, pedig hát nem nagyon tudták a temetés időpontját. Nagyanyámat még a temetés előtt elsirattam, de a temetésen szinte csak Pistáért imádkoztam, hogy fogadja be az örök haza, és ölelje át a Szűz Anya, mivel földi anyjával már nem találkozhat, és a földi otthonát, a szép bácskai falut, mi után úgy vágyakozott, már soha nem éri el.

Rettenetes volt számunkra a veszteség. Erős, tette kész, biztonságot nyújtó nagyanyám nincs többé. Tengődünk egyik rokontól a másikig. Félünk, bár a nappalokat otthon töltöttük mindig valami munkával, de az éjszakákat rokonoknál virrasztottuk át, mert igen keveset aludtunk.

Mintha anyám érezte volna, hogy nagyon nagy szükségem van rá, tevékenyebb lett, és lelkileg is erősödött egy kicsit. Most is nagyon halk szavú, kevés beszédű volt. Nagyon várta haza apámat, de félt is, hogyan fogja elmondani mindazt, ami vele történt. Mi egymással erről a szörnyűségről soha nem beszélünk.

A természet kárpótolni akart bennünket. Gyönyörű, madárdalozó kikeletet küldött ránk a Jó Isten. Március 15-én fogtam a zászlót, de nem tűztem ki a kokárdát, zokogott a lelkem, nem tettem eleget nagyanyám kérésének, mert féltem. Igazán féltem!